

2. Батьківство в радість : Тренінговий курс з формування батьківської компетентності : вид. 2-ге, перероб. і доп. / упоряд. Г. М. Лактіонова, І. Д. Зверева. – К. : Фенікс, 2009. – 360 с.
3. Братусь І. В. Батьківство // Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверевої. – К. : Центр учбової літ-ри, 2008. – С. 19–22.
4. Есть ли права у родителей? – Режим доступу: <http://www.sbor.ru/kdn/old/RodKompit.html>.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина [та ін.]; за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі: Посібник тренера. Загальний огляд / упоряд. Г. М. Лактіонова, Г. О. Притиск, О. А. Калібаба [та ін.]; за заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2006. – С. 4–6.
7. Соціальні структури і особистість: Дослідження Мелвіна Кона і його співробітників / переклад з англ. за наук. ред. В. Є. Хмелька. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». – 2007. – 558 с.
8. Тейлор М. Поколение Next: студент эпохи постмодерна / Марк Тейлор // Отечественные записки: журнал для медленного чтения. – 2006. – № 3. – Режим доступу: <http://www.strana-oz.ru/?article=1273&numid=30>
9. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини : метод. рекомендації для тренера / упоряд. І. Братусь [та ін.]; за заг. ред. Г. М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2002. – С. 45.
10. Ящук І. П. Формування життєвої компетентності особистості старшокласників загальноосвітніх шкіл України : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.07. – К., 2001. – 21 с.

УДК 374.013.83

*Лариса Лук'янова,
м. Київ*

СПЕЦИФІКА ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

A role and value of education of adults, overcoming of crisis of modern education related to the necessity, is described in the article, and the terms of efficiency of organization of process of teaching of adults are similarly considered. An author grounds expedience of application of cyclic model of D.Kolba that enables to take into account the features of teaching to this age-related category.

В статті охарактеризовані роль і значення освіти дорослих, пов'язані з необхідністю подолання кризи сучасної освіти, а також розглянуті умови ефективності організації процесу навчання дорослих. Автор обґрунтовує доцільність застосування циклічної моделі Д. Колба, що дає можливість враховувати особливості навчання цієї вікової категорії.

Розвиток неперервної освіти, вагомість реалізації її досягнень на практиці загострили проблему освіти взагалі й дорослих зокрема. Наразі відбу-

лася радикальна зміна поглядів щодо цього освітнього напрямку та його ролі на сучасному етапі розвитку суспільства. Таким чином, однією з основних вимог сучасності є здійснення суттєвих змін в освіті, створення нових пріоритетів навчання і виховання особистості протягом усього життя, які сприяли б формуванню готовності дорослої людини до свідомого, пролонгованого підвищення свого професійного рівня.

Розв'язанню проблеми сприяє активізація досліджень щодо особливостей освіти й виховання дорослих, пошук осучаснених організаційних форм, методів ефективного навчання. Водночас зростає актуалізація вітчизняної педагогічної традиції дослідження процесів навчання і виховання дорослих, започаткована у працях Є. Мединського, К. Ушинського й продовжена дослідженнями Л. Даниленко, В. Маслової, В. Олійника, О. П'ємоти, Н. Протасової, В. Пуцова, Л. Сігаєвої, Є. Соф'янц та ін.

Нині ученими виявлено тенденції розвитку освіти дорослих (С. Змейов, О. Кармаєва, Є. Нікітін), обґрунтовано принципи навчання дорослих (О. Вербицький, В. Виноградов, О. Казакова, О. Прикот), досліджено й спрогнозовано диференціацію післядипломної педагогічної освіти взагалі та в системі підвищення кваліфікації зокрема (І. Анциферова, Є. Белозерцев, В. Демчук, Н. Клокар, Ю. Кулюткін, В. Маслов, В. Олійник, Н. Протасова, Н. Ситников, В. Пуцов, В. Сухобська, Г. Сущенко, О. Тонконога, М. Чегодаєв та ін.); розроблено соціологічні й психологічні особливості користувачів додаткових освітніх послуг (Ю. Волков, Г. Сухобська); характеризувано інноваційні форми і методи навчання дорослих (М. Кларин, П. Щедровицький).

Водночас у сучасних умовах відбувається активне впровадження компетентнісного підходу, що відповідає стратегії розвитку сучасної вітчизняної освіти й продиктовано вимогами ринку праці. Ці вимоги не було враховано у процесі підготовки у ВНЗ або ж вони сформувалися у результаті удосконалення технологій, процесів тощо. Зазвичай вони не пов'язані із конкретними дисциплінами, мають надпредметний характер, віддзеркалюють оновлення самої професійної діяльності, а відтак вимагають від дорослої людини, яка вже здобула освіту, опанування гнучких технологій змінюваного поля діяльності. Такі вимоги автори називають базовими навичками (В. Байденко), базовими кваліфікаціями (О. Новиков), ключовими компетенціями (Є. Зеєр). Отже, сьогодні доросла людина змушена зміцнювати особистісні й соціальні ресурси в умовах постійного оновлення соціально-економічних потреб. Реалізувати їх на практиці вона в змозі лише постійно оновлюючи свої знання.

Найбільш загальне визначення дорослої людини сформульовано спеціалістами UNESCO у 1976 році. Зокрема, дорослий – це кожна людина,

визнана дорослою у тому суспільстві, до якого вона належить. У нашому суспільстві дорослою вважають людину, яка досягла фізіологічної, психологічної і соціальної зрілості, набула певного життєвого досвіду, має зрілий, такий, що постійно зростає рівень самосвідомості, виконує ролі, традиційно закріплені за дорослими людьми, бере на себе повну відповідальність за своє життя (у тому числі економічне і моральне) та поведінку.

Ефективність навчання дорослих залежить від багатьох чинників, а саме: мотивації, рівня підготовленості, прагнення навчатися, підвищувати свій професійний рівень, а відтак вимагає різних підходів у реалізації цілей навчання. Зазвичай дорослі люди мають бажання вчитися, якщо бачать реальну потребу у цьому та можливість використати результати цього для поліпшення своєї діяльності. Як правило, дорослі активно беруть участь у процесі навчання, додаючи у навчальні ситуації власний досвід, життєві цінності та намагаються співвіднести або ж підпорядкувати перебіг навчання власним цілям і завданням.

Американський психолог К. Роджерс доводить, що доросла людина є ініціатором власного навчання й відповідальним та активним учасником цього процесу. Вчений сформулював психологічні особливості людей, що створюють передумовами успішного навчання:

- людина за своєю природою має суттєвий потенціал до навчання;
- навчання може бути ефективним за умови актуальності його предмета і коли особистості людини (її «Я») нічого не загрожує;
- навчання охоплює усю особистість, а відтак спонукає до змін у самоорганізації й самоусвідомленні;
- переважна складова навчання досягається дією, за умови збереження відкритості досвіду;
- самокритика і самооцінка сприяють творчості, підвищенню незалежності й упевненості у собі.

Не можна обійти увагою й таку особливість навчання дорослої людини як наявність численних сімейних та соціальних обов'язків. Так само необхідно зважати й на те, що дорослі набувають нові знання і навички з різною швидкістю, а тому індивідуалізації навчання має належати провідна роль у навчальному процесі, так само як слід урахувувати необхідність підвищувати самооцінку та відчуття особистої гідності кожної людини.

Водночас, на думку К. Роджерса, на сучасному розвитку суспільства, з притаманними йому постійними змінами, у процесі навчання необхідно перенести акцент з викладання на учіння, організоване не як трансляцію інформації, а як фасілітацію усвідомленого учіння. Такий перебіг подій К. Роджерс розглядає як прояв нового мислення, як справжню реформу освіти [2]. Отже постає проблема зміни підходів в організації і формах освіти дорослих.

Дослідження проведені у США в 1980-х роках (*National Training Laboratories in Bethel, Maine*) [4], дають можливість узагальнити дані щодо ефективності (середньоарифметичне значення проценту засвоєння знань) різних методів навчання дорослих. Ці результати представлені на схемі «Піраміда навчання» (рис. 1).

Рисунок 1. Піраміда навчання (Learning Pyramid)

Доросла людина, яка здобуває знання у процесі діяльності через досвід і теорію, що знову повертаються у діяльність задля її розвитку, можна представити як етапи руху свідомості, подібних ланцюжку:

Водночас, багато дорослих відчувають труднощі у навчанні. Передусім це пов'язують із неготовністю до змін та певними психологічними чинниками: хвилюванням за свій авторитет, побоюванням виглядати некомпетентним серед колег, невідповідність власного образу «солідної людини», усталених поглядів на роль учня. Складність навчання дорослих загострюється ще й відчутним впливом старої парадигми навчання, з притаманними їй недоліками, такими як догматичний стиль навчання, лекційна форма занять, переважання технократичного мислення, орієнтація на засвоєння готових знань та індивідуальні форми роботи.

Як відомо, андрагогічний підхід ґрунтується на врахуванні особливостей навчання дорослих [1], яке має такі особливості:

- у процесі навчання провідну роль відіграють потреби, мотиви і професійні проблеми тих, хто навчається;
- дорослій людині необхідно надати можливості для самостійності, самореалізації, самокеруваності;
- досвід дорослої людини може бути використаний як під час її власного навчання, так і у процесі навчання колег;
- навчальний процес необхідно орієнтувати не на набуття знань взагалі, а на розв'язання значущої для того, хто навчається, проблеми – надання допомоги у досягненні конкретної мети;
- результати навчання можуть відразу використовуватися на практиці;
- навчання відбувається в умовах суттєвих обмежень (соціальних, часових, фінансових, професійних тощо);
- навчання вибудовується як спільна діяльність тих, хто навчає і навчається, у результаті чого їх взаємовідносини у навчальному процесі наближаються до партнерського рівня;
- доцільно враховувати попередній життєвий досвід, який зазвичай формує у дорослої людини низку бар'єрів, як правило, психологічного характеру, і може заважати ефективному навчанню (стереотипи, установки, страх тощо).

У контексті розв'язання зазначених проблем особливої популярності набула циклічна чотириступінчаста емпірична модель процесу навчання і засвоєння нової інформації (Experiential Learning Model), запропонована Д. Колбом та його колегами [3]. Дослідники з'ясували, що практично люди навчаються одним із чотирьох способів, надаючи перевагу одному з них: через досвід; через спостереження і рефлексію; за допомогою абстрактної концептуалізації; шляхом активного експериментування. Отже процес навчання складається з етапів «виконання» і «мислення», які чергуються між собою. Це означає, що не можна вчитися тільки у теоретично-лекційному режимі, водночас не можна здобути високу кваліфікацію у будь-якій галузі, без глибокого знання теорії. Проте й навчання, яке ґрунтується на практичних діях, без аналізу ситуацій, підведення підсумків також не може бути ефективним.

Модель експериментального навчання Колба (1984) створює підґрунтя для використання відбору більш широкої палітри видів діяльності, порівняно з традиційними. Спираючись на досвід Дьюї, Левін, Піаже, Колб постулював, що для забезпечення повноти процесу навчання, його цикл має складатися із 4 обов'язкових процесів (рис. 2).

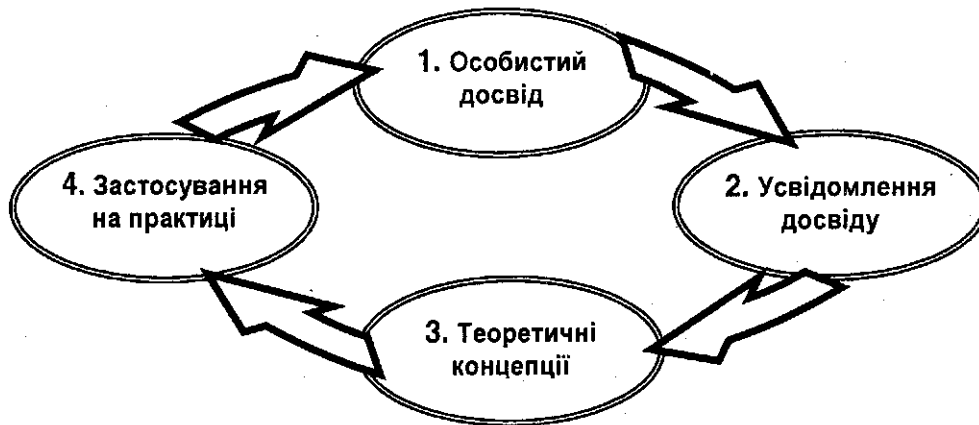

Рисунок 2. Цикл навчання Д. Колба

Цикл починається зануренням того, хто навчається у певний досвід, що надає йому змогу рефлексувати з метою віднайдення значення цього досвіду. Виходячи із результатів рефлексії, ті, хто навчається, роблять певні логічні висновки (абстрактна концептуалізація) і можуть додати до свої власні висновки, теоретичні конструкції інших. Ці висновки і конструкції спрямовують рішення і дії (активне експериментування), які приводять до нового конкретного досвіду.

Таким чином, увесь процес навчання дорослих можна представити як завершений цикл з чотирьох етапів (від практики до практики), кожний з яких має певний зміст, а його результат використовується на наступному етапі:

Етап	Зміст етапу	Що він дає для наступного етапу
1.	Конкретний досвід діяльності	Матеріал для виявлення сутності і взаємообумовлених відносин у діяльності
2.	Рефлексія змісту набутого досвіду	Матеріал для формування узагальнених уявлень щодо взаємозумовленості деталей, відношень у діяльності
3.	Концептуальне осмислення усвідомленого досвіду – розроблення абстрактних уявлень і понять – концепцій	Матеріал для формування і здійснення планів конкретної діяльності з опорою на узагальненні уявлення щодо взаємозумовленості деталей, відношень у діяльності
4.	Новий акт діяльності за планами, створеними на основі концепції	Матеріал, більш цінний у смисловому сенсі, щодо виявлення сутності і взаємозумовлених відношень у діяльності

Схарактеризуємо дії суб'єктів навчання на кожному етапі (для уникнення зайвої формалізації у даному разі того, хто навчає, називаємо викладачем).

Етап I. Практичний досвід. Викладач визначає провідні проблеми, які можуть визначати мотивацію і предмет навчання. Ті, хто навчається одержує нову інформацію, яка потребує оцінювання викладачем. *Види діяльності:* групове розв'язання проблем; аналіз контекстних ситуацій; практичне заняття; рольові ігри; робота у малих групах. Роль викладача полягає у наданні допомоги щодо конструювання курсу, чітко встановлює цілі навчання, визначає види діяльності, надає інформацію щодо правил, за якими необхідно працювати. Значення цієї інформації спрямовано на усвідомлення ролі цих занять і посилити мотивацію.

Що викладач має з'ясувати: які виникли питання щодо виконання завдань? Чи потрібна додаткова інформація? Чи можуть слухачі дати більш конкретні відповіді? Як можна узагальнити набутий досвід? Чи існують альтернативні можливості у розв'язанні питань? Скільки потрібно ще часу на виконання роботи?

Етап II. Усвідомлення досвіду. Відбувається аналіз власного досвіду та інформації, набутої на першому етапі. *Види діяльності:* обговорення у малих групах; загальна дискусія, звіт малих груп. Роль викладача полягає у наданні допомоги в осмисленні подій першого етапу та осмисленні власного практичного досвіду. Ті, хто навчається, обмінюються ідеями і досвідом. Викладач активізує дискусію.

Що викладач має з'ясувати: як можна узагальнити події, які відбувалися на першому етапі? Думки тих, хто навчається, щодо ефективності практичного заняття? Ви погоджуєтесь (не погоджуєтесь) з тим, як відбувається навчальна діяльність? Чи є інша думка? Чому ви не ... (зробили, зробили саме так, обрали таку траєкторію, підхід)?

Етап III. Теоретичні концепції. Відбувається інтерпретація підсумків, дискусій, які відбулися на другому етапі. Формулюються нові знання на підставі здійсненого аналізу. Ті, хто навчається, здійснюють інтерпретацію підсумків, зроблених на другому етапі з метою визначення принципів висновків.

Види діяльності: узагальнюючі групові дискусії, підсумкова лекція. Роль викладача полягає у наданні допомоги у просуванні дорослих у пізнавальному поступі. Саме на цьому етапі особливу відіграє роль компетентність викладача, що полягає у спонуканні учнів до навчання через пошуки відповідей на питання. Викладач спрямовує слухачів, допомагає їм зосередитися на значенні і ролі їхнього практичного досвіду, задля усвідомлення результатів навчилися. Для цього існує два шляхи. По-перше, можна узагальнити висновки у вигляді підсумкової лекції, по-друге, можна поставити запитання слухачам, що примусять їх зробити власні висновки

у ході обговорення. Такий підхід вимагає від організатора навчання досвіду й умінь вести групову роботу та спрямовувати дискусію.

Що викладач має з'ясувати: чого навчилися слухачі у результаті роботи? Яке значення це має для них? Чи існує у цьому певна закономірність? Що допомогло би краще зрозуміти навчальний матеріал? Яких провідних тем ми торкнулися у процесі обговорення? Як предмет нашого обговорення стосується вас особисто? Які висновки ви можете зробити особисто для себе?

Етап IV. Практичне використання. Відбувається встановлення зв'язків між вивченим матеріалом, новими знаннями через доцільно використувані технології навчання у процесі виконання практичних завдань, розробки програм подальшої самоосвіти.

З метою усвідомлення важливості й значення навчання, воно має бути пов'язане із реальними життєвими ситуаціями тих, хто навчається. На цьому етапі слухачі встановлюють зв'язки між навчальним матеріалом й реальним життям. Результати роботи закріплюються у процесі виконання практичних завдань і під час планування майбутнього використання набутих знань після завершення навчання. *Види діяльності:* складання плану дій; дискусії; практичне відпрацювання нових навичок.

Викладач на цьому етапі виконує роль наставника. У процесі самостійного виконання завдань він може допомагати слухачам, спонукати їх до практичного застосування нових знань і навичок.

Що викладач має з'ясувати: що найбільше сподобалося слухачам? Як можна на практиці у конкретній ситуації використати набуті знання? Як можна використати набуті знання через певний термін після завершення навчання? Чи є галузі, напрями, де набуті знання можна використати з найбільшою доцільністю?

Таким чином кожна фаза циклу потребує застосування певних прийомів навчання. Наприклад, практичний досвід, лабораторні роботи, збирання інформації, вивчення першоджерел використовуються для надання першого персонального досвіду роботи зі змістом. Участь у дискусії, робота у малих групах примушують тих, хто навчається, рефлексувати щодо власного досвіду і досвіду інших. Виконання спеціальних вправ прогностичного характеру, написання дослідницьких робіт розвивають абстрактну концептуалізацію. Розробка проектів спонукає тих, хто навчається, використовувати розроблені моделі у проблемних ситуаціях.

З метою досягнення кінцевої мети навчання необхідно пройти усі етапи циклу.

Ідеї, закладені у моделі Д. Колба, ґрунтуються на зв'язках усвідомлення досвіду, аналізу проблем, засвоєння теорії та її перевірки на практиці набули широкого впровадження. Як правило, у реальних умовах надають перевагу поведінці, яка відповідає одному з етапів циклу – практичним

діям або теоретичному навчанню. Такий висновок стосується як тих, хто навчається, так і тих, хто навчає. У цьому напрямі цікавими є ідеї психологів (П. Хоней, А. Мамфорд) щодо стилів навчання [5]. Вчені припустили, що дорослі можуть навчатися на різних етапах циклічної моделі з різним рівнем успішності. Тих, хто має найбільші успіхи на першому етапі навчання, назвали «активістами, або діячами», на другому – «мислителями, або рефлексуючими», на третьому – «теоретиками», а на четвертому етапі – «прагматиками».

Отже, впровадження циклічної чотирьохступінчастої моделі процесу навчання і засвоєння нової інформації в освіті дорослих надає можливість більшою мірою враховувати різноманітність індивідуальних вимог і підходів до їх навчання, забезпечити змістовність і збалансованість навчання, а також системно впроваджувати активні форми навчання. Водночас потребує подальшого вивчення та відповідної адаптації до використання у післядипломній освіті, підвищенні кваліфікації, неформальній освіті дорослих.

Література

1. Змеев С. И. Андрагика: основы теории. История и технологии обучения взрослых. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
2. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека : пер. с англ. / общ. ред. и предисл. Исинной Е. И. – М. : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 480 с.
3. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall. 1984. – p. 360.
4. Learning Pyramid / National Training Laboratories in Bethel, Maine [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://lowery.tamu.edu/Teaming/Morgan1/sid023.htm>. Заголовок з екрану. – Мова англ.
5. Honey P., Mumford A. The Manual of Learning Styles. Peter Honey, 1982.

УДК 378. 147. 111. 041

*Світлана Нікітчина,
м. Переяслав-Хмельницький*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ – ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСВІТИ УКРАЇНИ

The article provides the analysis of psychological and pedagogical aspect in training managers, shows the way they are trained in Ukraine and compares it with fundamental tendencies of the international management development. A psychogram of a modern manager is worked out and enclosed.

В статье анализируется психолого-педагогический аспект подготовки менеджеров, сравнивается подготовка менеджеров в Украине с основными тенденциями развития мирового менеджмента, приводится психограмма современного менеджера.